IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 02. Noyabr ,2026

OZOD SHARAFIDDINOV – O‘ZBEK MUNAQQIDI

Sobirov Ibrohimjon Ilhomjon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti 3-bosqich talabasi
ibrohimjonsobirov03@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.24213950

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek adabiy tanqidchiligining yirik namoyandasi Ozod Sharafiddinovning milliy adabiy-estetik tafakkur taraqqiyotidagi o‘rni, tanqidchilik faoliyatining asosiy yo‘nalishlari hamda ilmiy-ijodiy merosi tahlil qilinadi. Munaqqidning badiiy asarni baholashda estetik mezonlarga tayanishi, ijodkor shaxsiyati va badiiy mahorat masalalariga alohida e’tibor qaratishi, adabiy jarayonga xolis munosabatda bo‘lish tamoyillari yoritiladi.
Kalit so‘zlar: O‘zbek adabiy tanqidchiligi, munaqqid, adabiyotshunoslik, badiiy tafakkur, estetik mezon, tanqidiy tafakkur, ijodkor shaxsi, badiiy mahorat, milliy adabiyot, adabiy jarayon, mustaqillik davri.

Adabiyot xalqning ma’naviy hayoti, tarixiy xotirasi, dunyoqarashi va estetik tafakkurini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy-ma’naviy hodisadir. Adabiyotning rivoji esa nafaqat badiiy asarlar yaratish, balki ularni anglash, tahlil etish, baholash va adabiy jarayondagi o‘rnini belgilash bilan ham chambarchas bog‘liq. Shu ma’noda adabiy tanqid badiiy ijod va kitobxon tafakkuri o‘rtasida vositachilik qiladigan, adabiyotning taraqqiyot yo‘nalishlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadigan ilmiy-estetik faoliyat hisoblanadi.

O‘zbek adabiy tanqidchiligi taraqqiyotida turli davrlarda o‘ziga xos ilmiy maktablar, tahlil tamoyillari va estetik qarashlar shakllangan. Ayniqsa, XX asrning ikkinchi yarmi va mustaqillik davri adabiy-tanqidiy tafakkurini Ozod Sharafiddinov ijodisiz tasavvur etish qiyin. U o‘zining maqola, taqriz, adabiy portret, esse va tadqiqotlarida badiiy adabiyotning mohiyati, ijodkor iste’dodi, badiiy mahorat, adabiyotning ijtimoiy vazifasi hamda tanqidchining mas’uliyati kabi masalalarni keng yoritdi.

Ozod Sharafiddinov faoliyatining muhim jihati shundaki, u adabiy tanqidni shunchaki asardagi yutuq va kamchiliklarni sanab o‘tish bilan cheklamadi. Munaqqid badiiy hodisaning ichki mohiyatini, ijodkorning estetik niyatini, asarning inson ruhiyati va jamiyat ma’naviy hayotidagi o‘rnini anglashga intildi. Shu sababli uning tanqidiy maqolalari adabiy jarayonni kuzatish, baholash va talqin qilishning muhim namunalari sifatida ahamiyat kasb etadi.

Ozod Sharafiddinov XX asr o‘zbek adabiyotshunosligi va tanqidchiligi rivojiga salmoqli hissa qo‘shgan olim, munaqqid, tarjimon va jamoat arbobidir. Uning ijodiy faoliyati o‘zbek adabiy jarayonining murakkab bosqichlari bilan uzviy bog‘liq holda kechdi. Munaqqid o‘z maqolalarida zamonaviy adabiyotning dolzarb masalalarini ko‘tarish, badiiy asarlarning estetik qiymatini aniqlash, iste’dodli ijodkorlarni qo‘llab-quvvatlash va adabiy tafakkurda mustaqil fikrni qaror toptirishga intildi.

Sharafiddinovning adabiy tanqid maydoniga kirib kelishi, avvalo, uning she’riyat va zamonaviy adabiy jarayonga bo‘lgan qiziqishi bilan bog‘liq. Tadqiqotchilar uning “Lirika haqida mulohazalar” maqolasini keng adabiy jamoatchilik e’tiborini tortgan dastlabki muhim ishlaridan biri sifatida qayd etadilar. “Hozirgi o‘zbek sovet poemalari” mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasi esa uning she’riy jarayonni ilmiy tahlil qilishga doir izlanishlarini namoyon etgan.

Munaqqidning “Zamon, qalb, poeziya”, “Adabiy etyudlar”, “Bayroqdorlar”, “Mahorat saboqlari”, “Birinchi mo‘jiza”, “Hayot bilan hamnafas”, “Ijodni anglash baxti” kabi kitoblari o‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixida muhim o‘rin tutadi. Ushbu asarlarda adabiyotning turli

janrlari, ijodkorlarning individual uslubi, she’riyatning badiiy imkoniyatlari, yozuvchi mahorati va adabiy jarayonning rivojlanish qonuniyatlari haqida mulohazalar bildirilgan.

Sharafiddinov ijodining o‘ziga xosligi uning adabiy hodisalarga keng dunyoqarash bilan yondashishida ko‘rinadi. U badiiy asarni faqat muayyan davrning siyosiy yoki mafkuraviy talablari asosida emas, balki san’atning ichki qonuniyatlari, insoniy mazmuni va estetik ta’sir kuchi nuqtayi nazaridan baholashga intildi. Bu yondashuv o‘zbek adabiy tanqidchiligida badiiylik mezonining ustuvorligini ta’minlashga xizmat qildi.

Munaqqidning adabiy-estetik qarashlarida bir necha muhim mezonlarni ajratish mumkin. Birinchisi – **badiiy haqiqat**. Badiiy asar hayot hodisalarini shunchaki qayd etish bilan cheklanmaydi; u voqelikning ichki mohiyatini, inson ruhiyatidagi ziddiyatlarni va ijtimoiy munosabatlarning murakkabligini ochib berishi kerak. Shu sababli tanqidchi asarning hayotiy asoslari, obrazlar ishonarliligi va muallifning voqelikka munosabatini tahlil qilishga alohida e’tibor qaratadi.

Ikkinchisi – **ijodkor iste’dodi va badiiy mahorati**. Sharafiddinov uchun iste’dod adabiyot taraqqiyotining asosiy omillaridan biridir. Biroq iste’dodning o‘zi ham muntazam izlanish, hayotni chuqur kuzatish, badiiy tafakkur va ijodiy mehnat bilan namoyon bo‘ladi. Munaqqidning “Iste’dod jilolari” va “Mahorat saboqlari” kabi asarlarida ijodkorning individual qobiliyati, badiiy izlanishlari va mahorat masalalari muhim o‘rin egallaydi.

Uchinchisi – **estetik ta’sirchanlik**. Badiiy asar kitobxonni fikrlashga, his etishga, hayot va inson haqida mushohada yuritishga undashi zarur. Adabiyotning qimmati faqat unda qanday voqea tasvirlanganida emas, balki bu voqea qanday badiiy talqin qilinganida ham namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan Sharafiddinov asar tahlilida kompozitsiya, obrazlar tizimi, ruhiy tasvir, til va uslub xususiyatlarini e’tibordan chetda qoldirmaydi.

To‘rtinchisi – **ijodkorning insoniy va ma’naviy mas’uliyati**. Munaqqid adabiyotni insonni anglash, uning ma’naviy olamini boyitish va jamiyatning axloqiy-estetik qarashlarini yuksaltirish vositasi sifatida talqin qiladi. Yozuvchi o‘z asarida inson taqdiri, jamiyat muammolari va davr ziddiyatlariga befarq bo‘lmasligi kerak. Biroq bu mas’uliyat badiiylikka zarar yetkazadigan quruq nasihat yoki shiorbozlik shaklida emas, balki hayotiy va estetik jihatdan ishonarli tasvir orqali ifodalanishi lozim.

Mazkur mezonlar Sharafiddinov tanqidchiligining ilmiy-estetik asosini tashkil etadi. Ular munaqqidning adabiy hodisalarga yuzaki emas, balki mohiyatga yo‘naltirilgan munosabatini belgilaydi.

Ozod Sharafiddinovning o‘zbek adabiy tanqidchiligidagi alohida o‘rnini belgilaydigan jihatlardan biri – uning xolislik va mustaqil fikrga intilishidir. Adabiy tanqidning vazifasi ijodkorni maqtash yoki inkor etishdan iborat emas. Tanqidchi asarning badiiy mohiyatini ochishi, yutuq va kamchiliklarini asosli dalillar bilan ko‘rsatishi, adabiy jarayonning rivojiga ta’sir ko‘rsata oladigan fikrlarni ilgari surishi lozim.

Sovet davri adabiy muhitida badiiy ijod ko‘pincha hukmron mafkuraviy qarashlar bilan bog‘liq holda baholangan. Bunday sharoitda adabiy asarning estetik xususiyatlari bilan bir qatorda uning g‘oyaviy yo‘nalishiga ham qat’iy talablar qo‘yilgan. Natijada ayrim asarlar va ijodkorlar faoliyatiga biryoqlama yondashuvlar yuzaga kelgan. Sharafiddinov ijodiy faoliyatining murakkab tarixiy sharoitda kechgani uning tanqidchilik pozitsiyasini baholashda muhim omildir.

Munaqqid adabiyotga faqat mafkuraviy mezonlar asosida yondashishning cheklangan imkoniyatlarini anglashga intildi. U badiiy asarning qadrini belgilashda insoniy mazmun, hayotiy haqiqat, estetik ta’sir va ijodkor mahoratini ustuvor mezon sifatida qarashga moyil bo‘ldi. Shu jihatdan uning tanqidiy maqolalari adabiy baholashda mustaqil fikr va estetik mas’uliyatni kuchaytirishga xizmat qildi.

Xolislik tamoyili tanqidchidan nafaqat boshqalarning ijodiga, balki o‘z qarashlariga ham tanqidiy munosabatda bo‘lishni talab qiladi. Sharafiddinovning keyingi davr ijodida o‘z fikrlarini qayta ko‘rib chiqish, o‘tgan davr adabiy jarayoniga yangicha mezonlar asosida baho berish holatlari ham uchraydi. Bu xususiyat tanqidchilikni tayyor hukmlar yig‘indisi emas, balki izlanish, anglash va tafakkur jarayoni sifatida tushunishga imkon beradi.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, ijtimoiy-ma’naviy hayotning barcha sohalarida bo‘lgani kabi adabiyotshunoslik va adabiy tanqidchilikda ham yangi imkoniyatlar yuzaga keldi. Milliy tarix, adabiy meros, jadidchilik harakati va ilgari mafkuraviy sabablar bilan biryoqlama talqin qilingan ijodkorlar merosini xolis o‘rganish ehtiyoji kuchaydi. Bu jarayonda Ozod Sharafiddinov faoliyati alohida ahamiyat kasb etdi.

Mustaqillik davri tanqidchiligi oldida turgan muhim vazifalardan biri adabiy merosga munosabatni yangilash, ijodkor shaxsini tarixiy va milliy sharoit bilan bog‘liq holda o‘rganish, badiiy asarlarni mafkuraviy qoliplardan xoli tarzda tahlil qilish edi. Sharafiddinovning adabiy-tanqidiy faoliyatida ham ushbu masalalar yetakchi yo‘nalishlardan biriga aylandi.

Munaqqid milliy adabiyot tarixini chuqurroq anglash, jadid adabiyoti namoyandalarining ijodiy merosini qayta o‘rganish, milliy o‘zlik va tarixiy xotira masalalarini adabiy tafakkur bilan bog‘lashga e’tibor qaratdi. Fitrat, Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy, Behbudiy singari ijodkorlar merosini yangicha ilmiy-estetik mezonlar asosida baholash jarayoni mustaqillik davri adabiyotshunosligining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘ldi.

Sharafiddinovning “Ijodni anglash baxti” va “Bir tilda gaplashaylik” kabi asarlari uning mustaqillik davridagi adabiy-estetik va ma’naviy qarashlarini o‘rganishda muhim manbalardir. Bu asarlarda ijodkor va jamiyat munosabati, adabiyotning inson hayotidagi o‘rni, milliy tafakkur, ma’naviy qadriyatlar va badiiy ijod masalalari turli jihatlardan yoritiladi.

Mustaqillik davrida tanqidchining vazifasi faqat yangi asarlarni baholash bilangina cheklanmaydi. U tarixiy adolatni tiklash, adabiy merosning murakkab qatlamlarini ochish, milliy adabiyot taraqqiyotidagi uzviylikni ko‘rsatish va kitobxonning estetik didini shakllantirishga ham mas’uldir. Sharafiddinov faoliyatida ana shu vazifalarning bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘lishi uning adabiy tanqidchilikdagi mavqeini yanada mustahkamlaydi.

Ozod Sharafiddinov tanqidiy maqolalarining muhim xususiyatlaridan biri ilmiy mushohada bilan publitsistik ta’sirchanlikning uyg‘unligidir. Uning tahlillarida murakkab adabiy-estetik masalalar keng kitobxon uchun tushunarli, ravon va mantiqiy bayon qilinadi. Bu esa tanqidchining ilmiy xulosalarini nafaqat mutaxassislar, balki adabiyotga qiziquvchi keng jamoatchilik uchun ham ahamiyatli qiladi.

Munaqqid uslubida muayyan asar yoki ijodkor haqida umumiy hukm chiqarishdan oldin uning badiiy xususiyatlarini kuzatish, dalillarni tahlil qilish va xulosani asoslashga intilish mavjud. U badiiy asarning mavzusi, obrazlar tizimi, kompozitsiyasi, tili, uslubi va muallif pozitsiyasini o‘zaro aloqadorlikda ko‘rib chiqadi. Shu bois uning maqolalarida adabiy hodisaga bir tomonlama emas, yaxlit yondashuv ustuvorlik qiladi.

Sharafiddinovning tanqidchilik faoliyatida adabiy portret, taqriz, esse, muammoli maqola va nazariy mulohaza kabi janrlardan foydalanilgan. Turli janrlardagi asarlarida ham bitta umumiy maqsad – adabiyotning badiiy va ma’naviy imkoniyatlarini anglash, ijodkor iste’dodini ochish, adabiy jarayondagi muhim tendensiyalarni aniqlash ko‘zga tashlanadi.

Uning tarjimonlik faoliyati ham adabiy-estetik qarashlari bilan uzviy bog‘liq. Jahon adabiyoti namunalarini o‘zbek kitobxoniga yetkazish, turli adabiy tajribalar bilan tanishtirish milliy adabiy tafakkur doirasini kengaytirishga xizmat qiladi. Bu jihat Sharafiddinovning adabiyotga faqat milliy hodisa sifatida emas, balki umuminsoniy badiiy tafakkur tarkibidagi hodisa sifatida qaraganini ko‘rsatadi.

Tanqidchining ilmiy merosini o‘rganish bugungi adabiyotshunoslik uchun ham dolzarbdir. Uning asarlarida ilgari surilgan badiiy haqiqat, ijodkor mahorati, estetik xolislik va tanqidchining

mas’uliyati haqidagi qarashlar zamonaviy adabiy jarayonni tahlil qilishda metodologik ahamiyatga ega. Ayniqsa, adabiy tanqidda subyektiv munosabat, yuzaki baholash va dalilsiz hukmlardan qochish zarurati kuchayib borayotgan bir sharoitda Sharafiddinovning tahlil madaniyati e’tiborga molikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Sharafiddinov O. Zamon, qalb, poeziya. – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1962.
2. Sharafiddinov O. Adabiy etyudlar. – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1968.
3. Sharafiddinov O. Iste’dod jilolari. – Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1976.
4. Sharafiddinov O. Mahorat saboqlari. – Toshkent, 1975.
5. Sharafiddinov O. Birinchi mo‘jiza. – Toshkent, 1979.
6. Sharafiddinov O. Hayot bilan hamnafas. – Toshkent, 1983.
7. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. – Toshkent: Ma’naviyat, 2004.
8. Sharafiddinov O. Domlalar. – Toshkent, 2009.
9. Hamroyeva M. Ozod Sharafiddinov ijodida adabiy-tanqidiy qarashlar // *Modern Science and Research*. – 2024. – 3-jild, 6-son.